

Věra Dvořáková, Jiří Franěk

Ruská interpunkce

Ruská interpunkce se od české liší málo, ale její teoretická východiska jsou daleko komplikovanější. Česká Pravidla se tradičně nazývají Pravidla českého pravopisu, ruská Pravidla Pravila russkoj orfografii i punktuacii. V dalším textu budeme stručně užívat Pravidla, podle potřeby ruská či česká.

Ruská interpunkce se ustálila ke konci XVIII. stol., pracovali na ní Lomonosov, Trediakovskij a všichni významní ruští jazykovědci. Příručky vycházely již dříve, Pravidlům v našem slova smyslu je nejbližší Russkoje pravopisanie akademika J.K. Grotz z r. 1886. Na pozdějších Pravidlech se v různé míře podíleli Peškovskij, Ščerba, Ušakov, Vinogradov, Šapiro a další, diskuse o nich byla v 30. letech a znovu v 50. letech, nicméně Pravidla přesně v našem pojetí vyšla v Rusku jen jednou, a to jako Pravila russkoj orfografii i punktuacii, Učpedgiz 1956. Pokud jsem dokázal zjistit byla přetištěna jen jednou, a to v roce následujícím. Mezi tím vyšlo mnoho učebnic a vědeckých pojednání.

Tato stať je třetí a čtvrtou částí původně diplomové práce mé docery, vzniklé částečně z mých excerpt, materiálů i zkušeností. Nyní v ní pokračuji samostatně. Smyslem práce bylo a je poukázat na to, že i interpunkci je nutno překládat. Zestručňenou práci jsem přednesl nakladatelům, pro veřejnost dne 26. dubna 1979 v Kruhu přátel českého jazyka. První část, nazvanou O překládání interpunkce, jsem uveřejnil v Oběžníku Kruhu přátel českého jazyka 1981, str. 43-5. Druhá část, pod názvem K české interpunkci, byla uveřejněna ve sborníku Miloslavu Jehličky k šedesátinám, Praha 1981, str. 54-81. Tuto třetí a čtvrtou část uveřejňuji v maximálně zkrácené formě, někdy až na samu meznostnost.

2

Ruská Pravidla mají tři části: pravopisnou, interpunkční a slovník. Pravopisná část má 60 stránek, interpunkční 44 a slovník pouhých 43 stran. /V českých Pravidlech je mimo slovník celkem 77 stran textu, interpunkce tvoří 16 stránek./

To je i vnější doklad toho, že ruský pravopis je asi tak složitý jako český, kdežto interpunkce je neobyčejně komplikovaná.

V úvodu se pravopisu i interpunkci připisuje velký význam, Pravidla mají být vydáním "polnogo svoda pravil" a mají odstranit nejasnosti a kolísání. Kromě Rozentala a českých učebnic jedině Pravidla probírají interpunkci znaménko po znaménku, ale snaha po gramatickém zdůvodnění interpunkce je značná.

Tak hned první probírané znaménko je v obou Pravidlech totožné. Je to tečka. Česká Pravidla mají jediný paragraf a dvě poznámky k němu, ruská mají pět paragrafů, rozlišují se v nich jednotlivé druhy vět, ale základní pravidlo, že za větou se píše tečka, se tím nikterak neobohacuje. V ruských Pravidlech následuje po tečce středník opět s pěti složitými paragrafy /česká dva/, přičemž rozdíl mezi středníkem a čárkou na jedné, tečkou na druhé straně není vysvětlen.

V ruštině i češtině je zdaleka nejsložitější soubor pravidel týkajících se čárky. Dvanáct podkapitol se sice značně od českých liší, jsou jednoznačnější, přísnější, nedávají možnost dvojí volby, ale v obou jazycích vychází čárka ze syntaktického uspořádání věty /věta jednoduchá, souvětí, větné členy, vsuvky atd./. Čárka tedy velice vyhovuje ruskému pojetí interpunkce.

Následující dvojtečka a zvláště pomlka mají v některých

případech vysloveně sémantický charakter, pravidla o pomlčce jsou velmi složitá a všimneme si jich v následující kapitole.

Teprve otazník, vykřičník, tři tečky a závorky mají víceméně jednoduchá pravidla a totožná s našimi. K třem tečkám ovšem poznámku, i když jsou tato pravidla jednoduchá praxe je činí složitějšími, v sovětském tisku vznikla doslova móda začínat každý citát třemi tečkami bez ohledu, zdá se, činí celou větou či někde uprostřed /mám bezpočet dokladů časopisu Sputnik/. Tuto módu přejímají naši žurnalisté a na žurnalistické fakultě jí dokonce vyučují, a to velmi svérázně, učitelé české žurnalistiky vyžadají třeba trojnásobné označení citátu: grafickou úpravou, uvozovkami a ještě třemi tečkami. I tato nevýznamná drobnost často svědčí o nižší inteligenci, neschopnosti rozeznat smysl věci od její čistě vnější formy.

Nejsložitější jsou pravidla o uvozovkách a přímé řeči. Rusové, vlastně až v tomto století, zavedli /domnívám se, že pod vlivem franštiny/ uvozování přímé řeči pomlčkou. Nemá to však /jako v češtině/ alternativa, ale je přesně určeno, kdy se užívá uvozovek, jedné pomlky, dvou pomlky.

Do uvozovek se kladou citáty, názvy, "slova nikoliv v svém původním významu", ironická, nová, zastaralá. Avšak a Pravidla, ani žádné pojednání neuvádí uvozovky, které nazývají jmenovací. V ruském textu se běžný termín často bez jakéhokoli z vyjmenovaných důvodů seuntavně užívá v uvozovkách. Uvádí citát z Bachtina, kde téměř škodky tyto uvozovky vznikají ze skutečného pojmenování:

Takim obrazom, ponjatije sčastěja zdesě vključaj v sebja i naši ponjatija "darovanije", "intuiciji" i to specifičeskoje ponjatije "genialnosť"...

V ponjati "ščasťja" slivalis genialnost i uspech... /Voprosy literatury i estetiki, 1975, 289./

tento typ nadbytečných uvozovek proniká i do češtiny a podle mého soudu pronikl i do Pravidel. Čteme zde tyto dva příklady:

"Svoboda individua" je měšťákovi jen pláštěm pro skutečnou zvlášť tenké vrstvy vykořisťovatelů.
Vývoj je "boj" protikladů /Lenin/.

V prvním případě se píšící prostě staví na stanovisko onoho měšťáka a uvozovky můžeme ještě zdůvodnit, v druhém žádný důvod, ať děláme co děláme, pro uvozovky nenajdeme.

Je zajímavé hledat důvod těchto nadbytečných uvozovek v současných ruských textech. Snad jedna možnost je, že se autor textu jaksi zbavuje odpovědnosti za uvedené slovo či termín a uvozovkami jako by citoval vyšší autoritu nebo obecný úzus či v slovoval hned svůj nesouhlas.

Ruština nezná pravidlo, které vyžaduje grafické odlišení uvozovek, setkají-li se dvojí uvozovky v téže citátu či přímé řeči, různých uvozovek se má užít jen tehdy, je-li slovo v uvozovkách na samém počátku či konci druhého výrazu či věty v uvozovkách. Jinými slovy jen tehdy, když se uvozovky setkávají hned vedle sebe. Jako příklad je uvedeno:

"'Leningrad' vošel v tropiku i sledujet dalje
svoim kursom".

Dodávám: Tedy věta: "V tropiku vošel "lenigrad" i sledujet dalje svoim kursom". už různý druh uvozovek nepotřebuje. V ruštině se to vskutku dodržuje a třeba i trojí uvozovky, které se mísí, bez ohledu na přehlednost, jsou psány touž grafikou.

Poslední kapitola Pravidel mluví o spojení několika interpunkčních znamének za sebou. I tato kapitola je velmi

přesně a detailně vypracována.

Ruština měla na rozdíl od češtiny to neštěstí, že se její interpunkce ujali nejpřednější jazykovědci, kterým se podařilo udělat z ní dost neprůhlednou, nepraktickou a složitou vědu. Dnešním základním dílem o ruské interpunkci je práce akademika A. B. Šapira *Osnovy russkoj punktuacii*, vydaná Akademií 1955. V trochu zjednodušené podobě vydal ji ještě Šapiro 1966 jako *Sovremennyj russkij jazyk. Punktucija* a znovu pod stejným názvem 1974 v nakl. *rosvěšenijsje* N.S. Valginová po Šapirově smrti.

Ve svém základním tvaru má kniha 400 stránek! Začíná s nejstaršími texty, teoretiky, kteří se interpunkcí obírali, náležitě místo se věnuje už zmíněnému J.K.Grotovi /1812-1899 původně profesorovi ruské literatury a jazyka ve Varšavě, potom v Petrohradě, jehož už rovněž uvedená kniha *Russkoje pravopisanije* platila v podstatě do roku 1918. Od historie přechází Šapiro k teoretickým základům interpunkce. Sám tvrdí, že interpunkce je samostatný jazykový jev, který nelze beze zbytku podřizovat jiné jazykové kategorii. Musí být /interpunkce/ souhlasně chápána píšicím i štoucím /86/. Zajímavé jsou odstavce o individuálních odchylkách jednotlivých literárních tvůrců, které chápe, ale představa normativní interpunkce i zde proniká velmi silně /69/.

Je zajímavé, že po všech těchto "liberálních" úvahách Šapiro j e d n o z n a ě n ě podřizuje interpunkci syntaxi. Ba možno říci až dogmaticky. Stačí jen uvést názvy jednotlivých kapitol: Interpunkční znaménka na konci věty. Interpunkční znaménka v hlavní větě. Jak se odděluje podmětová

část od přísudkové. Interpunkční znaménka u mnohonásobných větých členů... atp. Látka sama nedovoluje však důslednost takže nalezneme kapitoly věnované zvukové stránce věty, "ritmomelodija" podle Šapira, citátům apod. Je jich však minimum.

Šapirova kniha vzb^uzuje námitky. Proč je vlastně interpunkce chápána tak hlubokomyslně, bez nejmenší lehkosti? Ale hlavně - kdežto syntax je jedna ze základních kategorií jazyka popř. jazykovědy vůbec, je interpunkce jen určitý /a dobře se dá říci pomocný/ jev jazyka psaného. Samozákladní vymezování interpunkce jako zjevu svébytného a potom jeho přání podrobení syntaxi je rozporné.

Když Šapiro a potom jeho posmrtná vydavatelka činí z knihy učebnici, dokonce se cvičeními, dere se až tvrdě odsouzení, není to snad surrealistický vtíp? Knize schází nejzákladnější pedagogický smysl, totiž jev koneckonců relativně zvládnutelný, interpunkci, vysvětluje jevem daleko náročnějším a složitějším, syntaxí. Navíc při vši vědeckosti není knize věnována dostatečná péče. Například některé náady jsou roztroušeny uprostřed textu a nejsou zapracovány do soustavy /srovnej dělení interpunkčních znamének na vertikální a horizontální, str. 139 školního vydání/. Autor nedokázal dát knize výrazné a přehledné dělení, nedal žádné vodítko k orientaci, nejsou zde vzájemné odvolávky /jak jinak pracoval u nás např. Šmilauer!/, ani v jednom ze tří vydání neexistuje rejstřík. S touto knihou nelze tedy pracovat ani vědecky - ztrácí tedy vědecký charakter, tím méně pedagogicky. Kniha se proměňuje v makulaturu, potištěnou jen pro honoráře a ev. vědecké tituly. /Nemo

jíž trpí dost často Francouzi, zachvacuje velkou většinu odborných knih sovětských a jako lavina se šíří k nám: knihy, které nejsou bez rejstříků funkční, se vydávají bez nich. Je to mimo jiné značné pohrdání čtenářem./

Bohužel tradice Šapirova /je vlastně starší/ pokračuje dodnes. Ale například D.E. Rozental sice podtrhuje syntaktický charakter interpunkce, ale pak prostě a jednoduše probírá interpunkci svébytně /srovnej Sovremennyj russkij jazyk 2, 2°, Moskva, Vyššaja škola 1979/.

Poslední příručka, vyšla v Minsku jako učebnice filologických fakult Běloruska /Anna Nikolajevna Naumovič, Sovremennaja russkaja punktuacija, Minsk, Vyšejšaja škola, 1983/, je určitým kompromisem. Přece jen se řídí určitou logikou interpunkce samé, ale čistě "syntaktických" kapitol je mnoho. Kniha se ovšem stává přehlednější, utříděnější, žádný rejstřík ovšem nemá /jak jinak!/.

Čeští autoři na tomto poli postupují samostatně a do značné míry vycházejí z českých předpokladů. Jejich publikace jsou účelnější a přehlednější. Jde vlastně o dvě ~~na~~ učebnice sepsané pod vedením prof. Žaží. Zpracoval je kolektiv Balcar, Dlouhý, Jiráček, Kout, v prvním případě, pokud ještě žila i Olga Kafková. Jsou to: Orfografijskaja, punktuacija i knižno-pis'mennaja reč' russkogo jazyka, Praha, SNP 1979; Příručka ruského pravopisu, Praha, SNP 1983! Druhá kniha je vlastně zestručněným překladem první. V první knize se interpunkci věnuje 64 stran /včetně úloh/, v druhém 21. Čeští autoři se k syntaxi uchylují tam, kde je to skutečně nutné vyplývá^{to} z podstaty věci.

Obě české příručky jsou vypracovány se stálým zřetelem k interpunkci české.

Srovnání ruské a české interpunkce

V této kapitole již průběžně přistupujeme k výchozí, totiž překladatelské problematice.

Tendence ruské a české interpunkce jsou dnes značně protichůdné, ruská se stává stále závaznější a složitější, česká směřuje k jednoduchosti a fakultativnosti ^{1/}.

Šapirova kniha přináší zajímavé statistiky. Nechal ji udělat z pěti úvodníků v listech Izvestija a Pravda /viz str. 71 prv. vyd či 59 třet. vyd./. Pro srovnatelný materiál jsme vzali pět úvodníků Rudého práva a ze šestého jsme doplnili na stejný počet slov 5500 /Rudé právo z 7.2. 1979, 14.2. 1979, 19.2. 1979, 22.2. 1979 a částečně 17.2.1979/.

Porovnání obou statistik:

znaménko	počet v čes. textu	v rus. textu
tečka	266	245
dvojtečka	2	1
čárka	347	436
středník	1	0
vykřičník	4	4
otazník	3	3
uvozovky	20	7
pomlčka	24	0
závorky	0	3
celkem	667	701

Druhá Šapirova statistika /tamtéž/ se týká šesti Turgeněvových básní v próze, obsahují 860 slov.

Jazykově by snad Turgeněvovi mohl odpovídat Hálek. Z po-

1/ Jak je dnes u nás interpunkce volná a jak se stále zjednodušuje i při vydávání klasiků vyplývá také z knihy Editor a text, úvod do praktické textologie, Praha, Čs. spisovatel 1971. Vypouští se znaménka, "těžší" se nahrazují "lehčími", vynechávají se nepotřebné uvozovky apod. Tyto partie jsou pro překladatele víc než užitečné.

vídky Bajrama /V. Hálek, Povídky I, Praha, SNKLHU 1956, str. 193-195/ jsme vyexcerovali 860 slov. Pro další srovnání jsme vzali moderního autora, F. Hrubína /U stolu, Praha, SNKLHU 1958, str. 55-59/. Statistika vypadá takto:

Znaménko	Hálek	Hrubín	Tirgeněv
tečka	50	50	47
dvojtečka	3	7	7
čárka	95	71	67
středník	12	0	18
vykřičník	7	2	7
otazník	3	1	13
uvozovky	10	2	5
pomlčka	6	3	45
tři tečky	0	1	10
závorky	0	0	0
celkem	185	139	217

I když náš výběr a počet není dost reprezentativní, můžeme přesto udělat závěr, že ruština užívá více interpunkčních znamének než čeština, čeština zřejmě užívá více teček, to znamená, že pracuje s kratšími větami. O ostatních znaménkách si netroufám dělat závěry.

Srovnáním ruské a české interpunkce se soustavně zabývá doc.dr. Žaža, autor několika statí na toto téma, autor partie o interpunkci v Příruční mluvnici pro Čechy /díl II., Praha, SNP 1960, str. 429-444/, hlavní autor v minulé kapitole zmíněných příruček ruského pravopisu. Žaža konec konců také vychází ze špíra, tak charakterizuje ruskou i českou interpunkci, je však zřetelně českou tradicí ovlivněn.

Žažovo skriptum Ruská interpunkce ve srovnání s českou /učební texty vysokých škol, Masarykova univerzita v Brně, SPN, 1958, 108 stran/ je dosud jediná práce z tohoto oboru.

Žaža opakuje základní data z historie, klasifikuje typy interpunkce /typ gramatický neboli formální a typ logický neboli volný/, češtinu řadí k typu gramatickému

/což je sporné/, uvádí velmi zajímavý fakt, že došlo k - nezdařenému - pokusu unifikovat interpunkci alespoň v rámci evropských jazyků. Bylo to publikováno v knize *Dokumente zur Interpunktion europäischer Sprachen*, Göteborg 1939. I Žaža dochází k závěru, že ruština užívá více znamének než čeština, rozdíly, s výjimkou tečky, vykřičníku a otazníku, jsou značné. Zvláštností ruštiny je užití pomlky místo spojovacího slovesa a časté spojování několika znamének podle přesných pravidel.

Všimněme si několika zvláštností, v některých případech vzneseme námitky nebo připojíme doplnění. Postupujeme podle našich zvyklostí od znaménka k znaménku.

T e č k a

I zde nacházíme malý rozdíl, před rozsáhlým výkladem bývá v ruštině tečka, v češtině dvojtečka:

I slučilosť eto delo vot tak.
A stalo se to takto:

V Orfografii přidávají autoři ještě dva další rozdíly.

V bibliografiích za jménem autora v ruštině tečka, v češtině čárka nebo dvojtečka. V dramatických dílech za uvedením jednající osoby v ruštině tečka, v češtině dvojtečka:

Anja. Naterpelasť ja.
Ana: Vystála jsem si.

O t a z n í k

Ruština klade na konci otazník, dostane-li se tázací věta do závislosti na větě vedlejší netázací:

Skaži mne, počemu takaja panika? /Fadějev/
Žaža uvádí takových příkladů víc, ale všechny je nakonec překládá i v češtině s otazníkem:

Řekni mně, proč je taková panika?

Jako srovnávací materiál jsme vysexcerpovali tři knihy /V. Kaplický, Nalezono právem, 1970, Jiří Mahen, Kamarádi Svobody, Brno 1950, Láska k životu, 1977/ a nenalezli jsme ani jeden obdobný případ. Naproti tomu v překladu z ruštiny je to běžné:

- Skažite, požalujsta, što eto za ogni?/Tolstoj Nabeg, VII/ V Mathesiově překladu otazník ponechán v novém překladu Voskocově přeloženo přímou otázkou.

Nu a skažite, Abram Il'jič, začem vy služite Kavkaze /Tolstoj, Rubka lesa, XI/, v českém překladu Voskocově otazník ponechán.

Příklad z mnoha závislých vět bez otazníku z excerpovaných knih:

Vždyť i Sonntag...nedostatečně rozeznává, co důležité a a co bez významu. /Kaplický, str.1

Ruský příklad ze Žaži:

Pust' on skažet, kto on?

lze česky dokonce přeložit s vykřičníkem: Ať řekne, kdo Kromě překladů z ruštiny se u nás konečná interpunkce řádku vždy větou hlavní.

V y k ř i č n í k

ma situaci shodnou jako otazník.

Č á r k a

V užití čárek jsou rozdíly značné, ve větě jednoduché jsou nejdůležitější tyto:

1/při několikanásobném větném členu

2/při srovnání

3/v rozdílném chápání několikanásobného a postupně rozvíjeného příslovečného určení v češtině a ruštině

4/v datech a bibliografických údajích

5/v přívlastku volném a těsném

6/při přechodníku

7/při příslovečném určení a doplňku na začátku věty

8/u citací a ustálených vsuvek

Podrobněji si všimneme příkladu prvního, protože zde i Žaža opět podlehl "kouzlu" ruštiny.

Armjane, gruziny, čerkesy, persijane tesnilis6
na nepravilnoj ploščadi. /Puškin/
Arméni, Gruzíni, Čerkesové, Peršané tísnilí se
na nepravídelném náměstí.

V těchto případech zná ruštiny buď asyndeton nebo polysyndeton. Běžný český překlad zní pochopitelně:

Arméni, Gruzíni, Čerkesové a Peršané...

Podle mého soudu překlad uvedený Žažou má zřetelně jiný stylistický odstín, v češtině se této konstrukce užívá většinou tehdy, jde-li o výčet neúplný, má-li se naznačit, že ještě další ~~ka~~ součásti výčtu mohou následovat. Na stylistické rozdíly by se dalo upozornit i u dalších příkladů. Jeden z nich Žaža opět překládá doslova, přesněji do čárky:

Na sovětské půdě zraje i vlhkomilná rýže, i suchomilný čirok, i světломilná slunečnice, i teplomilný čaj.

Domnívám se, že běžný překlad zní: ...rýže/čirok..., slunečnice a teplomilný čaj. Napíše-li se "i teplomilný čaj", má už to nádech určitého zdůraznění, "dokoneč i čaj". Užije-li se překladu s "i" před každým členem, jde o zřetelnou gradaci, kterou, domnívám se, čárky ještě poněkud zdůrazňují. Ještě markantnější je to v dalším příkladu:

Děti sbíraly i jahody, i houby, i ořechy.

Normální překlad: sbírali jahody, houby a ořechy. Překlad se třemi "i" rozhodně něco zdůrazňuje. Lze si představit situaci, kdy každý trvá na sbírání něčeho jiného, nakonec dojde k nějaké dohodě nebo pod a vypravěč, mluvčí řekne:

...sbíraly/i jahody, i houby, i ořechy. Do jisté míry má
věta se třemi "i" podle mého soudu platnost ve symalu:
Děti n a k o n e c /dokonce, přecejen.../ sbíraly jahody,
i houby, i ořechy.

Lze říci, že různé překládání interpunkce mnohonásob-
ných větných členů je vysloveně věcí stylistickou, velmi
často i sémantičkou, závislou na kontextu.

Co se přirovnání týče, jde o věc čistě mechanickou,
před kterými spojkami se v ruštině čárka dělá a v češtině
nikoliv.

Za sebou jdoucí příslovečná určení chápe ruština často
jako několikanásobný větný člen, čeština má tendenci vidět
zde postupně se rozvíjející člen. Žažův příklad a jeho
překlad:

V 1905 godu, na kanune vosstanijsa v Moskve, Gorb-
kij poznamomilsja s Leninym.
V roce 1905, v předvečer povstání v Moskvě, sezná-
mil se Gorkij s Leninem.

Vhodněji: V roce 1905 v předvečer moskevského povstání se
Gorkij seznámil s Leninem.

Takto rozdílně chápe ruština a čeština i datum:

Praga, 24go ijunja
Praha 16. května -- anebo V Praze 16 května ---
V Praze dne 16 května.

Poslední, "široké" uvedení data přímo svou formulací jedno-
značně říká, že oba členy data nejsou postaveny vedle sebe,
jako je tomu v ruštině, ale že je chápeme jako postupně roz-
víjející /i logicky/ údaj. Podobně je tomu s užitím čárky
v bibliografiích.

Velmi příbuzná je problematika těsného přívlastku a
přechodníku. Kdežto v ruštině se právě těsný přívlastek
odděluje čárkou, v češtině (čím nutnější a tedy těsnější,
tím více se směřuje k onomu bezprostřednímu spojení) se
těsný přívlastek čárkou nespojuje. Zato zase těsné pře-

chodníky se v ruštině čárkou neoddělují. V češtině je u přechodníku rozhodné, ne jeho volnost či těsnost, ale zda je či není rozvitý; nerozvitý přechodník /a dnes v praxi i málo rozvitý/ se čárkou neodděluje. Tato problematika má však v obou systémech zcela rozdílné parametry. Soustavné oddělování přístavek čárkou nedělá v ruštině potíže. V češtině /jako třeba v němčině či franštině, jak jsme uvedli v první studii/ je rozdíl mezi těsným a volným přívlastkem značný, někdy sémantický, důležitý. Praxe na to však nehledí a daleko víc než o těsnost či volnost přívlastku se zajímá o jeho délku a o to, zda řídící substantivum je či není rozvité předchozím shodným přívlastkem. Předchází-li přívlastek substantivum řídící, téměř každý píšící oddělí následující přívlastek, byť těsný, čárkou. Je problematika těsného a volného přívlastku /a někdy přístavku/ tak složitá, že ani dosti kultivovaní pisatelé to nerozeznávají, že i v tištěných textech nacházíme zcela běžně čárky zde naprosto opačně, anebo je pravidlo o tom, kdy se přívlastek dává do čárek v něčem mylné a jazyk si zde vynucuje opravu? A co se přechodníků týče, ty mizí tak valem z českých textů, a dokonce právě z překladů z ruštiny že tato problematika vypadává z našeho sledování. Většina překladatelů vymysluje přechodníky naprosto důsledně a bez nejmenší výjimky. Je to škoda, i přechodník je jazykový prostředek.

Ruština odděluje čárkami doplňky a příslovečná určení, zvláště při aktuálním členění větném, kdy se dostanou na "nenáležitě" místo, jakož i jednoslovné vsuvky, v příručkách často taxativně vypočítávané, a konečně mnohem závažnější a důslednější než čeština i citoslovce a částice

Zde však k "nedorozumění" nedochází, protože češtině zde čárky mít může a nemusí, a asi v překladech z ruštiny bude těchto čárek více než v původních textech.

Velmi rozsáhlá je kapitola o čárkách v souvětí a při větných vsuvkách. Přes značnou komplikovanost /v obou jazycích/ pravidel o čárkách v souvětí z hlediska srovnávacího a diferenčního zde problémy téměř nejsou. Nejdůležitější snad je, že v ruštině se před spojkami slučovacími, zvláště před spojkou "i" a "da" podle složitých pravidel dělá často povinně čárka, a v češtině při zcela souřadném spojení by to byla dokonce značná chyba:

Stemnelo, i stalo chłodneje.
Zamračilo se a ochladilo.

Z našeho hlediska je nesmírně zajímavý příklad, kdy v ruštině před "i" čárka není a v češtině být musí. Je to tehdy, jestliže se spojka opakuje před dvěma souřadnými větami vedlejšími. Čárka se v ruštině píše právě před těmito s o u ř a d n ý m i větami. Žažka uvádí následující příklad a takto jej překládá:

Он раздражителен i когда болен, i когда здоров.
Je nedůtklivý i když je nemocen, i když je zdrav.

Je zde názorně vidět, jak je vliv jazyka, ze kterého se překládá, vmlouvavý. Pečlivý a svědomitý vědec, který se danou problematikou obírá, učiní nakonec hrubou chybu. V češtině m u s í být čárka v prvním případě, druhá je fakultativní. Lze zde opět vidět určitý /gradační/ nepatrný rozdíl, napíše-li se před druhým "i když" čárka. Tedy správně:

Je nedůtklivý, i když je nemocen /,/ i když je zdrav.

Při oddělování větných vsuvek má čeština velkou vol-

nost, výběr mezi čárkami, pomlčkami, závorkami, ustálené jednoslovné vsuvky - to ovšem patří vlastně do předešlých odstavců o čárce ve větě jednoduché - čeština většinou čárkou neodděluje. Ruština má zde pravidla složitá, zde jsou však velmi na místě, protože čárka dokonce nezřídka zde mění smysl věty. V Příručce ruského pravopisu je uvedeno těchto příkladů několik, uvedme jen jeden:

Vy verno vse jemu skazali.
Správné jste mu to všechno řekl.
Vy, verno, vse jemu zkazali.
Patrně jste mu všechno řekl.

Ačkoliv by zde nemělo docházet k žádným problémům, nalezneme v překladech z ruštiny často zbytečné čárky.

Kladení čárek tvoří v ruském interpunkčním systému velice složitou kapitolu a rozdíly mezi českým a ruským způsobem jsou zde značné. Přesto chyby, které zde vznikají, nejsou nápadné a nebijí do očí. Snad je to i tím, že i v původních českých textech vznikají chyby v kladení čárek často na týchž místech, jako je tomu při překládání z ruštiny.

S t ř e d n í k - - - - -

Kapitola o středníku je jedna z nejstručnějších. Zde nejsou rozdíly nijak nápadné, ostatně středník není příliš užívaným znaménkem a jeho kladení v češtině je naprosto volné.

D v o j t e č k a - - - - -

U tohoto interpunkčního znaménka je interference značná. Nejprve dvojtečka před výřtem:

Ja posetil krupnejšije goroda SSSR, a imenno: Moskvu, Lenigrad, Baku, Kijev - i vozvratil sa na Ural.

Navštívil jsem největší města SSSR, a to Moskvu, Leníngrad a Kyjev, a vrátil jsem se na Ural.

Na tomto příkladě je vidět pravidlo, které čeština vůbec nezná. Je-li výčet uprostřed hlavní věty, je vpředu uveden dvojtečkou, na konci pomlčkou. Český překladatel má zde velkou volnost, může změnit celou větnou konstrukci, udělat za výčtem čárku, tečku, středník.

V ruštině je stále povinná dvojtečka před rubrikovými údaji:

V per.: 95 k. / =V pereplete/
Adres: Novinsk 1-3

Tyto dvojtečky byly v češtině také kdysi povinné, a zdá se, že jejich zánik demonstruje zjednodušování české interpunkce. Ještě v Jazykovém koutku Československého rozhlasu /výběr třetí, 1959/ uvádí na str. 163 F. Daneš v relaci Dvojtečka v tiráži: "Doporučujeme proto našim nakladatelstvím, aby v tirážích svých publikací nešetřila tolik dvojtečkami." Dnes nenalezneme v knižní tiráži jedinou dvojtečku.

Mnohem závažnější je rozdíl v užití dvojtečky v "bezespoječném souvětí před větou, která ... vysvětluje, objasňuje...doplňuje..., /atd,atd./...důsledek vyplývající z děje předcházející věty" /Žaža, str. 56-57/.

Melkij doždik sejet s utra: vyjiti nevozmožno.
/Turgenev/
Od rána drobně prší: nelze vyjít ven.

Stroitel' imeli pravo toržestvovat' pobedu:
oni uložili truby neftoprovoda na dvacet dnej raněše sroka.
Ůčastníci stavby měli právo oslavovat vítězství:
položili roury naftovodu dvacet dní před termínem.
Překlad Machoninův:
Budovatelé měli právo slavit vítězství. Dokončili přechod o dvacet dní před stanoveným termínem...
/Daleko od Moskvy, 1951, str. 533/

Tyto oba příklady i všechny další lze sice přeložit dvoj-

tečkou, nicméně v češtině je to řídké. Ostatně zkušený překladatel proměnil dvojtečku v tečku.

Česká Pravidla věnují tomuto typu dvojtečky pouhých deset řádek *petitem*, včetně příkladů. Někteří čeští autoři této konstrukce dost používají /Šalda, Mukařovský/, ale jde vždy o sloh poněkud ozvláštněný, slavnostní. Leontij Kopeckij ve svých přednáškách uváděl, že tuto dvojtečku je nutno překládat spojkou /neboť, protože apod./ - citují podle vlastního zápisu.

Nazveme-li tuto dvojtečku sémantičkou, platí o ní, že rozdíl četnosti v češtině a ruštině je velký, v ruštině je stylisticky bezpříznaká, v češtině nikoliv. Docházíme k závěru, že jde o dosud podceňovaný, ba často ani neuváděný závazný interferenční jev.

P o m l k a

Česká pravidla uvádějí tři čtyři body, kdy je pomlčka užít m o ž n o, žádné užití není obligatorní. V podstatě pomlka zdůrazňuje situaci. Tak je tomu i v ruštině.

Pomlka má však v ruštině výraznou funkci sémantičkou, nahrazuje slovesnou sponu. To je situace notoricky známá a nedělá Čechům při překladu potíže, nebo alespoň dnes už ne. Zdá se ovšem, že vzniká jakási hyperkorektnost. Nepodařilo se mi nalézt žádný příklad, aby český překlad zdůraznil expresivnost ruského originálu a užil i v češtině pomlku, jak mu to naše interpunkční zvyklosti umožňují. Žaž a ales teoreticky tyto možnosti uvádí:

Znaniže -- eto ogromnaja sila.
Vědění, to je obrovská síla. Ale též:
Vědění -- je obrovská síla.
Vědění -- to je obrovská síla.

Moj lučšij drug -- ty.
Můj nejlepší přítel jsi ty. /V češtině spíše:
Můj nejlepší přítel jsi ty! / Ale též:
Můj nejlepší přítel -- jsi ty!
Můj nejlepší přítel -- to jsi ty!
Můj nejlepší přítel, to jsi ty!

Pro svou naprostou odlišnost nedělá ani potíže pomlka
mezi dvěma částmi srovnání. Zde je nutno překládat zcela
samostatně:

Posmotrit -- rublem podarit. /Někrasov/
Když se podívá, jako by daroval rubl.

T ř í t e ě k y

Tři tečky se shodují zcela s českým územ. Pouze ruš-
tina může užít tři teček i uprostřed slova, nezná pomlku
ve významu neukončenosti věty a sejde-li se vykřičník či
otazník se třemi tečkami, píše jej na rozdíl od češtiny
před, ale jen dvě tečky:

...Va...va...vaše prevoschoditelstvo...
Va-vavaše excellence...

Když ty jsi takový --
Raz ty takoj...

Pečorin?... Ach, bože moji..
Pečorin...? Ach můj bože...!

Ještě jen podotýkám, že nikde není důsledně, co je
mně známo, vyřešeno užívání tří teček místo vynechaného
místa. Kde je to vysloveně třeba, dávají se tyto tři tečky
do hranatých závorek /.../, ale lze uvést bezpočtu příkladu
kdy v citátu jsou "dvojí" tři tečky. Jednou jimi sám autor
citátu označil třeba nejistotu své myšlenky, podruhé označu
jí vynechanou část citátu. Ale rozeznat to nelze.

Jak horuji pro zjednodušování interpunkce, toto je
jediný případ, kdy bych navrhoval změnu k přísnějšímu.

Z n a m é n k a d v o j n á

Teoretikové ruské interpunkce rozeznávají znaménka

jednoduchá a dvojná či párová /parnyje/. Sem patří dvě čárky, závorky, pomlčky oddělující vloženou větu, a nakonec i uvozovky.

Co se dvou čárek oddělujících z obou stran větu vedlejší^{ty} je zde chápání češtiny a ruštiny v podstatě totožné. Ruština je zde důslednější, a tak, dostanou-li se vedle sebe dvě spojky, patřící různým větám, navzájem do sebe vloženým, odděluje je důsledně čárkou, i když jde třeba jen o samotnou spojku "i". Příklad tentokrát z Naumoviče:

Ja poljubila raz tvojego brata, i, što vy ni
slučilos6, ja nikogda ne perestanu ljubiti
jego... /Tolstoj; Naumovič str. 231/
Náš český překlad:
Zamilovala jsem se do tvého bratra, a ať se sta-
ne cokoliv, milovat ho nepřestanu...

V chápání párových pomlček není rozdíl, jen jiná jsou pravidla, stýká-li se pomlka s dalším znaménkem.

Z á v o r k y

- - - - -

Jediné znaménko, které se snad ani v detailu neliší od českého.

U v o z o v k y

- - - - -

U nás přímá řeč souvisí vždy s uvozovkami, a proto se z hlediska interpunkce probírají společně. V ruštině se uvozovek užívá daleko častěji než v češtině u jednotlivých slov, výrazů, sousloví, a přímá řeč se neoznačuje jen uvozovkami. Proto se uvozovky a přímá řeč probírají zvlášť. Už jsme mluvili o tom, že ruština dává do uvozovek slova, která jen trochu vybočují z běžného úzu, anebo za která odmítá autor plnou zodpovědnost. Nazvali jsme je uvozovkami jmenovacími.

Proizvedja podobnyj "eksperiment", Brecht polučil

polnuju "sveobodu dejstvij"./165/ "Staroje" v
iskusstve ne snimatsja "novym" v tom že smysle,
kak, naprimer, v nauke ili v technike. /3/
Istorije Freda i Kete Bogner -- eto pravda o
zapadogermanskom "ekonomičeskom čude"./11/

To jsou námi, nikoliv Žažou, dosti náhodně vybrané
příklady z knihy D. Zatonskij, Vek XX, Kijevskij univer-
sitet 1961.

V ruštině se užívá uvozovek u názvů v nejširším
smyslu toho slova daleko hojněji než v češtině. Žaža uvá-
dí a takto překládá:

U pamjatnika "Žertvam revoljucii" na Marsovskom
pole.

U pomniku "Obětem revoluce" na Martově poli.

Netřeba vysvětlovat, že "Žertvam revoljucii" se zde chápe
jako vlastní jméno pomníku. Podle mne by však bylo vhod-
nější: U pomníku obětí revoluce na Martově poli. Tedy ge-
nitiv, malé písmeno a bez uvozovek, jako máme běžně v český
oboích pomníky obětí první a druhé světové války.

Již jsme uvedli, že přímá řeč nezačíná vždy uvozov-
kami. V ruštině se *з а в а з н ѐ* píše, začíná-li přímá
řeč nový odstavec, pomlka. Nastává tedy tento rozdíl:

Malenčkaja devočka bežala i kričala:

-- Ne vidali mamu?

proti: Malenčkaja devočka bežala i kričala: "Ne vidali
mamu?"

A pak nastává velmi složitá situace, stanovené přesně pra-
vidly, následuje-li za přímou řečí uvozenou pomlkou
ještě další nepřímá řeč, znovu oddělovaná pomlkou.

Používání pomlky je způsob nový, klasikové se často
vydávají ještě "posťaru", s uvozovkami. Nemýlím-li se,
vznikl tento způsob ve Francii. U nás^x užívá bez jakýchko-
liv omezení a přísných vymezení. V meziválečném období
se tento způsob u nás dost šířil, ale celkem se neujal.
Jistě, nelze nic namítat, užívá-li překladatel i v ruském

překladě pomlk místo uvozovek, ale trapné je, když tak činí, "protože je to v originále". V časopisech se pak setkáváme s modernější českou povídkou s uvozovkami a vedle s tradiční povídkou přeloženou z ruštiny s pomlkami. Jev v ruštině naprsto bezpříznakový se rázem stává příznakovým.

Ještě markantnější a těžko uvěřitelná je tato neznalost u normálních uvozovek. Je známo, že v ruštině se tečka /nikoliv vykřičník a otazník/ píše na rozdíl od češtiny až za uvozovku, stejně tak při vložené uvozovací řeči se píše čárka za uvozovku apod. Uveďme spíš příklady a podtrhněme, že jde o n a p r o s t o závazný zprávný způsob v ruštině:

Žuchraj, podnjav ruku, prokřesne: "Tovarišči, my sobrali vas dlja ser6jeznogo i otvetstvennogo dela". /N. Ostrovskij/
Žuchraj zvedl ruku a pravil: "Soudruzi, shromáždili jsme vás kvůli důležité a odpovědné záležitosti."

"Von, okružnoj ataman", -- šeptnul Pantelej Prokof6jevič. /Šolochov/
/může též být: ...atman", šeptnul.../
"Tamhle je okružní ataman," šptl Pantělej Prokofjevič.

"Uznal menja? -- šepotom sprosila Ljubka. -- Pomniš otca mojego?" /Šolochov/
"Poznal jsi mne?" zašeptala Ljubka. "Pamatuješ se na mého otce?"

"Idem, choložno, -- skazal Makarov i ugrjumo sprosila: -- Čto mlčiš?" /Gorkij/
"Pojdme, je chladno," řekl Makarov a nevlídně se zeptal: "Co mlčíš?"

V posledním příkladě je Žažův překlad jistě možný, ale opět víc než řídký. Český text s dvojnásobnou dvojtečkou je vzácný, nenalezl jsem takový příklad. Je zde jistě možná čárka, nejspíše pak tečka, dobrý překladatel by možná celou konstrukci předělal. "Pojdme, je chladno," řekl Makarov.

Pak se nevlídně zeptal: "Co mlčíš?"

Zatímco se v češtině v beletrii často od uvozovek vůbec ustupuje a řeč autorská se mísí s řečí postav, neoznačená přímá řeč přechází rázem, jakoby stříhově v řeč nepřímou a naopak, v ruštině se všechna tato pravidla přísně dodržují, stejně tak se dávají do uvozovek vnitřní monology, polopřímé řeči, dopisy, citace z dopisů, dokumentů, i když je čte nebo si je jen "myslí" postava v uměleckém díle. V těchto případech, kde čeština dává neskonale víc možností, zůstávají překladatelé věrni ruským předlohám.

Tato kapitola se opírala o Žažova skripta. Je to zatím jediné důsledné srovnání obou interpunkcí. Jejím smyslem však není toto srovnání či vést k dobrému překládání ruské interpunkce, ale naopak naučit interpunkci ruské. Nedostatkem skript je, že mnohde podléhají ruskému chápání interpunkce, a tak jsou jednotlivá poučení rozkouskována. /Jak jsme viděli, Žaža postupuje stále samostatněji./ Někde ovšem sám autor podlehl vlivu ruštiny.

Vraťme se ještě k uvozovkám. Je až s podivem, kolik vysokoškolsky vzdělaných lidí, ba učitelů, nemá vůbec tušení o českých uvozovkách a opakuje naprosto mechanicky ruský systém /a týká se to vlastně celé interpunkce, ale u uvozovek je to do očí bijící/. Doklady z tištěných textů nelze uvést, redaktoři a korektoři tuto situaci včas zachraňují. Ukázky z rukopisů by byly nepřehledné. O čem to svědčí? O nepřemýšlivosti /ba někdy o něčem víc než nepřemýšlivosti/... nedovedu vůbec pochopit, jak jak může třeba vysokoškolský učitel ne jednou, omylem,

ale naprsto soustavně psát tečku za uvozovky, vložené uvozovací řeči odělovat pomlčkami apod. Tito lidé nemají tušení, že česká interpunkce je součástí národního, českého, vlastního pravopisu. A vůbec netuší, že i ruština má svá pravidla, a proto nad každou odchylkou bádají, "co tím vlastně chtěl básník říci". Až vymřou dnešní korektoři, bude se i interpunkce /právě interpunkce/ rychle rusifikovat.

Ale tím předbíháme, to už jsou závěry. A ty tvoří závěrečnou kapitolu naší práce, předchází jí kapitola zhodnocující vlastní excerpci. Snad bude ještě možnost i tyto dvě závěrečné kapitoly nějakým způsobem opublikovat.